

плата робітників і службовців, пенсії були низькими, а грошові доходи колгоспників просто мізерними.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Державний архів Волинської області (далі - ДАВО). - Ф. Р-6.-Оп. 1.-Спр. 8.-Арк. 1. 6; 2. ДАВО.- Ф. 1.-Оп. 3.-Спр. 70.-Арк.1.; Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі -ЦДАВОВУ).- Ф. Р-582.-Оп. 3.-Спр. 5634.-Арк. 37.; 3. Воргуль М. Відбудова сіл на Волині// Радянська Волинь. – 1946. – 30 серпня. – С. 3; 4. Пуценко А. Відроджуваний Ковель// Радянська Волинь. – 1946. – 9 травня. – С. 4; 5. Ковальчук П. Заготовляють торф на добриво// Устилузька правда. – 1953. – 18 січня. – С. 1; 6. ДАВО. Ф. Р-46, .-Оп. 4, .-Спр. 44, .-Арк. 4; 7. Костенко П. Сприяти індивідуальному житловому будівництву// Радянська Волинь. – 1953. – 6 червня. – С. 3; 8. Волинська область за роки радянської влади (1940-1960 рр.): Статистичний збірник. – Львів, 1969. – 314 с; 9. Гриньов Я. Благоустрій міст і райцентрів// Радянська Волинь. – 1953. – 9 січня. – С. 3; 10. На Волині створено 16 радіовузлів// Радянська Волинь. – 1944. – 17 вересня. – С. 2; Іванова О. Напередодні навчального року в учительському інституті// Радянська Волинь. – 1946. – 30 серпня. – С. 3; 11. Волинська область за роки радянської влади (1940-1960 рр.): Статистичний збірник. – Львів, 1969. – 314 с; 12. Крушко С. Живуть вони на Волині// Радянська Волинь. – 1991. – 30 серпня. – С. 3; 13. Волинська область за роки радянської влади (1940-1960 рр.): Статистичний збірник. – Львів, 1969. – 314 с; 14. Автобусний рух між містами Волині// Радянська Волинь. – 1945. – 22 вересня. – С. 1; 15. Сергєєв М. Розвиток пасажирського автотранспорту на Волині// Радянська Волинь. – 1953. – 1 березня. – С. 3; 16. ДАВО.- Ф. Р-3165.-Оп. 5.-Спр. 157.-Арк. 28.; Там само. – Спр. 17.-Арк. 35; 17. ДАВО.- Ф. Р-6.-Оп. 1.-Спр. 9.-Арк. 23, 24.; ДАВО.- Ф. Р-295.-Оп. 1.-Спр. 2.-Арк. 20.; 18. Радянська торгівля в Українській РСР: Статистичний збірник. – К., 1967. – 291 с; 19. Волинь Радянська (1939-1964 рр.): Збірник документів і матеріалів. – Ч.3. – Львів, 1971. – 347 с; 20. Зубченко К. Як торгують в Луцьку? (лист читача у газету)// Радянська Волинь. – 1946. – 11 серпня. – С. 1; 21. ДАВО.- Ф. Р-677.-Оп. 1.-Спр. 21.-Арк. 62, 65, 69; 22. Баран В.К., Даниленко В.М. Україна в умовах системної кризи (1946-1980-і рр.).- Україна крізь віки. Т.13. – К., 1999. – 303 с; 23. Волинська область за роки радянської влади (1940-1960 рр.): Статистичний збірник. – Львів, 1969. – 314 с; 24. ДАВО.- Ф. Р-13.-Оп. 1а.-Спр. 5.-Арк. 2; Там само. – Спр. 2.-Арк. 1; 25. ДАВО.- Ф. Р-13.-Оп. 3.-Спр. 26.-Арк. 2; 26. ДАВО.- Ф. Р-13.-Оп. 1а.-Спр. 6.-Арк. 5; 27. Володін О. Всебічно поліпшувати роботу органів соціального забезпечення// Радянська Волинь. – 1946. – 24 серпня. – С. 1; 28. ДАВО.-Ф. Р-295.-Оп. 7.-Спр. 303.-Арк. 34; 29. Відділ інформаційних технологій Управління Міністерства внутрішніх справ України у Волинській області (далі - ВІТ УМВС). Ф. 35, арх. № 3, 6, 22, 42; 30. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України).- Ф. 1.-Оп. 46.- Спр. 414.-Арк. 83 зв., 98; 31. ДАВО.- Ф. Р-673.-Оп. 1.-Спр. 1.-Арк. 1-2; 32. ДАВО.- Ф. Р-295.-Оп. 2.-Спр. 451.-Арк. 2; 33. ЦДАГО України. - Ф. 1.-Оп. 46.-Спр. 414.-Арк. 105; 34. ДАВО.- Ф. Р-673.-Оп. 1.-Спр. 4.-Арк. 6; Там само – Спр. 38.-Арк. 24.

Н.М. Сірук

**“КОСМОПОЛІТИЗМ”: ІДЕОЛОГІЧНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД
(ДРУГА ПОЛОВИНА 40-Х – ПОЧАТОК 50-Х РОКІВ ХХ СТ.)**

Політика сталінського керівництва по відношенню до єврейського населення - тема, на яку у вітчизняній історіографії до недавнього часу було накладено табу. Причин на це було багато, насамперед – антисемітизм довгі роки залишався одним з головних ідеологічних і психологічних компонентів керуючого в країні комуністичного режиму

У повоєнні роки розгорнулась ще одна грандіозна і безглузда кампанія “боротьби з низькопоклонством перед Заходом”, “боротьби проти космополітизму”.

Аналіз архівних матеріалів, передусім постанов та рішень ЦК КП(б)У, розкриває суть, методи і наслідки ідеологічних процесів космополітизму, антисемітизму в Україні другої половини 40-х – початку 50-х років ХХ ст. Введені у науковий обіг праці узагальнюючого характеру та матеріали преси дають змогу об'єктивно оцінювати важливі аспекти діяльності інтелігенції післявоєнного періоду.

Враховуючи недостатню вивченість у історіографії зазначеної проблеми, за мету поставлено комплексно дослідити і відтворити об'єктивну картину ідеологічних процесів космополітизму в Україні у післявоєнний період на основі аналізу, узагальнення архівних джерел та опублікованих праць, матеріалів періодичної преси.

Характерною особливістю ідеологічних кампаній післявоєнного періоду стало те, що

одним з етапів стала “боротьба з низькопоклонством перед Заходом”. “Боротьба проти космополітизму” ціленаправлено і енергійно супроводжувалася інтенсивним антисемітизмом, негативний заряд якого накопичувався ще з часів війни.

Разом з тим вважалось, ніби “єврейської проблеми” не існує, що вона штучно створена “ворожою західною пропагандою” з метою втручання у внутрішні справи СРСР.

Навіть в роки перебудови матеріали архівів були засекречені, і доступ дослідників до них був неможливим. Однак західні історики протягом повоєнних десятиліть використовували будь-які можливості, що могли якимось чином заповнити цей інформаційний вакуум.^{2,3}

Філософський словник так подає поняття “космополітизму”: “(від грецького - громадянин світу) байдуже ставлення до вітчизни, зречення національних традицій і культури; риса світогляду, для якої характерне обстоювання необхідності заміни національного громадянства світовим. Виражає занепадницьку ідеологію.

В СРСР пропаганда космополітизму ослаблювала боротьбу народів за національну незалежність, за державний суверенітет. Важливим завданням комуністичного виховання є боротьба з космополітизмом у будь-яких його формах і проявах”^{6, 314}

Зрозуміло, після керівних постанов у Москві почалося повсюдне викриття “антипатріотів” і в Україні, згадуючи “гріхи” мистецтвознавців і письменників попередніх років. Це й не дивно, адже в Україні діяв партійно-державний принцип: “Коли у Москві ріжуть нігті, у Києві слід різати пальці”.

Слід зазначити, що боротьба проти “космополітизму”, як і проти “буржуазного націоналізму”, також визначала ідеологічне життя в Україні. Ця кампанія значною мірою зумовлювалася антиєврейською спрямованістю сталінської політики. Відвертий антисемітизм, зведений у ранг державної політики, проявлявся не лише в ідеологічних кампаніях і заходах, а й в організаційних і, навіть, репресивних акціях в республіці.

Ця кампанія зімкнулася з ідейно-політичною акцією – широкомасштабною антисемітською кампанією проти “безрідних космополітів”, а в цілому вона виглядала як складова частина боротьби з націоналізмом, основним напрямом ідеологічної обробки населення в середині країни^{5, 150}.

Проводилися репресії проти євреїв, масові арешти акторів і письменників, насамперед тих, хто творив на “їдиш”, а також діячів культури, що хоч якось виявляли свою причетність до єврейства та інтерес до його проблем^{10, 45}.

У 1948 р. на з’їзді письменників України О.Корнійчук заявив, що в лавах письменників працює значний загін євреїв – 35 чоловік: Н.Лур’є, Х.Левін, Г.Полянкер, Є.Шехтман та інші, “які не розгортають критику й самокритику в своєму середовищі, вважають за доблесть не тільки обходити мовчанкою, але навіть захищати тих, хто припускає серйозні ідейно-творчі помилки”^{8, 45}.

Особливо “великим недоліком” багатьох творів “космополітів” був “недостатній показ соціалістичних змагань, якими живуть мільйони радянських людей. Глибинних процесів великого трудового піднесення єврейськими письменниками так і не показано”.

Звинувачували “космополітів” і в неправильному висвітленні мистецького життя республіки. Відразу після виходу постанови ЦК КП(б)У від 29 травня 1948 р. (“Про оперу “Велика дружба” В.Мураделі”) гострі звинувачення висувалися “антипатріотам” за те, що “більшість статей в журналах і газетах погано висвітлюють рішення ЦК ВКП(б) і ЦК КП(б)У, не роз’яснюють їх історичного значення в справі піднесення культури в нашій країні і боротьби з перекрученнями і помилками на ідеологічному фронті”^{7, 10}.

Насамперед звинувачували А.Борщаговського за статтю “Український театр”, Л.Рабіновича за статтю “Ідейність радянського батального живопису”, А.Гозенпуда “Думки про театр”, в яких автори “не висвітлили рішення партії”, а в статті “Думки про театр” автор “аналізує закордонні фільми, в яких показує походження гангстерів”. Але основна причина критики полягала в тому, що ця стаття була надрукована через 7 днів після виходу постанови ЦК ВКП(б).^{7, 11-12}

25-28 січня 1949 р. проходив XVI з'їзд ЦК КП(б)У, метою якого було підбиття перших підсумків у відбудові народного господарства України. Але поряд з цим питанням з'їзд рапортував, що “боротьба з різними проявами та рецидивами буржуазної ідеології, особливо з проявами націоналізму та буржуазного космополітизму, продовжується і партійні органи України створили ряд значних творів, удостоєних Сталінських премій”. Однак присудження цих премій не означало припинення критики і гоніння “космополітів”^{5, 151}.

В результаті цього навесні 1949 р. відбувся пленум Спілки радянських письменників України з порядком денним “До кінця розгромити космополітів - антипатріотів”. На пленумі прозвучали різкі політичні звинувачення на адресу групи літературних критиків, говорилося, що в республіці “тривалий час вели свою шкідницьку роботу критики-космополіти Є.Адельгейм, Я.Гордон, Л.Санов (Смольсон), І.Стебун (Кацнельсон), Є.Старинкевич...”. Акцентувалося на тому, що мова йде “не про якісь окремі недоліки..., а про серйозну диверсію космополітів та їх прихвостнів, які “об’єдналися на основі підливної роботи”^{4, 73}.

Саме відтоді в Україні, як і у всьому тодішньому СРСР, ще більше посилилось цькування літераторів єврейського походження – О.Борщагівського, А.Гозенпуда, Є.Мартич-Фінкельштейна, І.Стебуна, Л.Санова та багато інших. Тепер уже “викриття” супроводжувалося обвинуваченнями у просіоністських симпатіях, єврейському буржуазному націоналізмі, пропаганді буржуазного способу життя. Причому критикували не тільки живих, а й померлих літераторів, діячів науки і культури^{9, 219}.

Наприкінці 40-х - початку 50-х рр. були піддані арештам і засуджені до різних строків позбавлення волі М.Альтман, Р.Балясна, Й.Бухбіндер, А.Велєдницький, Д.Гофштейн, А.Губерман, В.Гутенський, І.Друкер, Н.Забара, А.Каган, І.Кіпніс, Ю.Латукер, Н.Лур’є, М.Межирицький, М.Пинчевський, Г.Полянкер, М.Талаєвський, М.Шлушкевич.

Слід відзначити, що згадані діячі не зробили нічого такого, за що заслуговували б на жорсткі оцінки і покарання. Цим людям приписували антипатріотизм, схиляння перед культурою Заходу, замовчування зв’язків культури українського народу з культурою російською. При цьому принижували людську гідність, називаючи їх “безрідними космополітами”, “природними нікчемами”, “антипатріотичними торгашами”. Усім їм було пред’явлено одне стандартне звинувачення: “націоналістична діяльність, антирадянська агітація, шпигунство на користь однієї з капіталістичних країн”^{1, 115}.

Хвиля репресій поглинула і цілу групу науковців, які працювали в галузі єврейської культури. Але попадали під “прес” і співробітники Львівського торговельно-економічного інституту (за “схиляння” перед західною торговельною технікою), Київського технологічного інституту легкої промисловості (за недооцінку радянської промисловості по випуску реактивів), Харківського автодорожнього інституту (за те, що для розрахунку модуля зчеплення використовували формулу Льюїса, а не метод Центрального бюро редуктобудування або метод лєнінградського вченого Андрозького), Чернівецького та Вінницького педагогічних інститутів (за те, що в лекціях давали позитивні характеристики західним письменникам).

В журналі відзначалося, що “головне завдання професорів і викладачів вищих навчальних закладів полягає в тому, щоб правильно подавати історію розвитку науки і техніки, підкреслювати роль російського народу і його передових наукових діячів...”^{1, 230; 3, 55}.

Аналізуючи події кінця 40-х - початку 50-х років XX ст., слід відзначити, що боротьба з “безрідним космополітизмом” диктувалася іманентною суттю, відповідала природі комуністичного режиму, його прагненням довести винятково передову і прогресивну власну роль, а також слугувала ефективним засобом ізоляції “радянського народу” від зовнішнього світу. Крім того, це видавалося потрібним для упокорення інтелігенції, яка дійсно пробувала відчутти себе частиною єдиного світу.

На початку 50-х рр. з єврейською культурою в Україні, як і в Союзі загалом, було покінчено, а її видатні представники були ув’язненими. Єврейство було вже достатньо налякане і морально подавлене, що не тільки мріяти про національне відродження, але і чинити опір чиновництву не могло. Потрібно зазначити, що кампанія негативно позначилась

на стані буденної свідомості і посилила побутовий антисемітизм.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. З порога смерті...Письменники України – жертви сталінських репресій. – К., 1991. – 387 с.; 2. Костырченко Г. В плену у красного фараона. – М., 1994. – 400 с.; 3. Неправедный суд. Последний сталинский расстрел (стенограмма судебного процесса над членами Еврейского антифашистского комитета). – М., 1994. – 399 с.; 4. РЦЗВІДНІ. Ф. 17.-Оп. 133.-Спр. 311.-Арк. 73-106; 5. Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. Зб. статей. Вип. 2. – К., 1996. – 200 с.; 6. Філософський словник /За ред. В.Шинкарука. – 2 видання. – К., 1986. – 800 с.; 7. ЦДАГО. Ф.1.-Оп. 70.-Спр. 1343.- Арк. 10-12; 8. ЦДАГО. Ф.1.- Оп. 70.-Спр. 1534.-Арк. 45-53; 9. Шаповал Ю. Україна ХХ століття: Особи та події в контексті важкої історії. К., 2001. - 560 с.; 10. Шевченко Л. Культурно-ідеологічні процеси в Україні у 1940-50-х рр.// УІЖ. – 1992. – С. 7-8.

І.М.Романюк

ЗМІНА СИСТЕМИ ДЕРЖАВНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ В 1950-ТІ -ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 60-Х РР. ХХ СТ.

На сучасному етапі докорінного реформування аграрного сектору економіки України, утвердження на землі її справжнього працелюбного господаря надзвичайно важливого значення набувають питання належної організації цього складного процесу, який охоплює практично всі сторінки життя селянства – соціально-економічну, політичну, культурну сфери.

Тому особливої актуальності набуває сьогодні дослідження процесів, які відбувались в українському селі в 50-ті – першій половині 60-х рр. ХХ ст.

Після проголошення незалежності України дослідження аграрних проблем на селі в 50-ті – першій половині 60-х рр. проводяться на основі нових підходів, які зумовлені утвердженням економічного, політичного та ідеологічного плюралізму. Плідним є доробок відомих вітчизняних вчених В.Барана, В.Даниленка¹, С.Кульчицького², П.Панченка³. В своїх працях вони започаткували нові підходи до осмислення досліджуваного нами періоду. В кінці ХХ – на початку ХХІ ст. побачив світ ряд нових досліджень із проблеми. Це, зокрема, праці О.Завальнюка, І.Рибак⁴, І.Лубко⁵, І.Романюка⁶ та інших дослідників.

Метою даної статті є з'ясування сутності, характеру та особливостей зміни системи державних закупівель сільськогосподарської продукції в 50-ті – першій половині 60-х рр. ХХ століття, розкриття наслідків такої реорганізації для українського села.

Однією із серйозних перешкод для розвитку колгоспного виробництва була існуюча система закупівельно-заготівельних цін. У післявоєнний період закупівельні та заготівельні ціни на ряд важливих продуктів сільського господарства настільки були низькими, що колгоспи своїми прибутками за здану продукцію навіть не покривали витрат на виробництво. Найбільше це стосувалось реалізації зернових культур, картоплі і продуктів тваринництва. Встановлені ще в 1927 -1931 рр. у розмірі 4-8 коп. за 1 кг. зернових, вони фактично не змінювались всі наступні роки. В 1952 р. пшениця здавалась по 9,7 коп. за 1 кг., картопля – по 4,7 овочі – по 19,2, яловичина – 20,3, свинина – по 67,2, молоко – по 25,2, яйця – по 2 крб. за тисячу штук. За такими цінами колгоспи здавали майже 20% валового збору зернових і практично всю тваринницьку продукцію. Крім цього більше однієї третини врожаю йшло на розрахунки з МТС⁷.

На вересневому (1953 р.) пленумі ЦК КПРС зазначалось, що в багатьох колгоспах виробництво 1 центнера, картоплі обходилося господарству в 40 крб., а закупівельна ціна його складала 3 крб. за один центнер. В 1952-1953 рр. при реалізації по закупівельних цінах зерна, м'яса ВРХ, свинини, молока виробництво їх було збитковим⁸.

Крім того, ціни не відображали реального співвідношення затрат праці на виробництво різноманітних сільськогосподарських культур. У той час як затрати праці на